

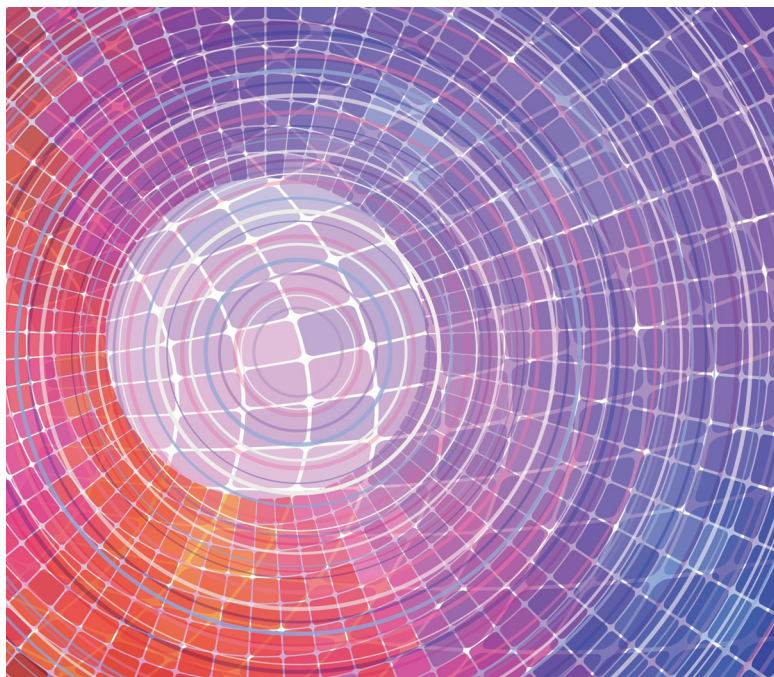
Jana Kutnohorská

Multikulturní ošetřovatelství

pro praxi

Jana Kutnohorská

Multikulturní ošetřovatelství

pro praxi

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

MULTIKULTURNÍ OŠETŘOVATELSTVÍ pro praxi

Recenze:

PhDr. Katarína Gerlichová, PhD.

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2013

Cover Photo © allphoto, 2013

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 5191. publikaci

Odpovědná redaktorka Karla Hejduková

Sazba a zlom Josef Lutka

Počet stran 160

Vydání první, Praha 2013

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-247-4413-1

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8582-0 (pro formát PDF)

ISBN 978-80-247-8583-7 (pro formát EPUB)

OBSAH

Úvod	9
1 Filozofie multikulturalismu ve 21. století	13
1.1 Multikulturalita jako historický a reálný fenomén	13
1.1.1 Historický exkurz	15
1.1.2 Etnicita	17
1.1.3 Základní pojmy související s etnicitou	19
1.2 Kulturní pluralita	21
1.2.1 Pluralismus	21
1.2.2 Kultura	21
1.2.3 Základní pojmy související s kulturní pluralitou	26
1.2.4 Kulturní vzorec	30
1.2.5 Předsudky, stereotypy a etnofaulismy	32
1.3 Ošetrovatelství – kultura	35
1.3.1 Multikulturní – interkulturní – transkulturní	36
1.4 Metaparadigma multikulturního/transkulturního ošetrovatelství	40
1.4.1 Metaparadigmatická koncepce ošetrovatelství definovaná M. Leiningerovou	40
1.4.2 Kulturně shodná péče	46
1.4.3 Doporučení k pochopení klienta z odlišné kultury v ošetrovatelské praxi	47
1.4.4 Význam multikulturních znalostí pro ošetrovatelství v praxi	48
1.5 Tolerance a intolerance	50
2 Multikulturní etika v ošetrovatelství pro 21. století	52
2.1 Ošetrování – kulturní hodnota společnosti	52
2.2 Respektování identity a důstojnosti pacienta z jiné kultury	54
2.2.1 Identita a sebeidentita	54
2.2.2 Důstojnost člověka	56
2.3 Specifika multikulturní etiky v ošetrovatelství	60

2.3.1	Respektování spirituálních potřeb	61
2.3.2	Etický přístup k pacientovi/klientovi z jiné kultury	62
2.3.3	Respektování kulturních tradic v ošetřovatelském procesu	63
2.4	Multikulturální komunikační etiketa v ošetřovatelství ...	66
2.5	Specifika multikulturální komunikace	67
2.5.1	Verbální komunikace	68
2.5.2	Neverbální komunikace	69
3	Kulturní šok	73
3.1	Pojetí a definice kulturního šoku	73
3.2	Fáze kulturního šoku	74
3.2.1	Predispozice pro kulturní šok	75
3.2.2	Psychosomatické dopady kulturního šoku	76
3.3	Diagnózy kulturního šoku dle NANDA International	79
3.3.1	Doména 9: Zvládání/tolerance zátěže	79
3.3.2	Doména 10: Životní princip	82
3.4	Zvládání kulturního šoku	84
3.5	Výživa a kultura	88
4	Ošetřování pacienta muslimského vyznání	93
4.1	Islámské náboženství – základ kultury	93
4.1.1	Umma – islámská obec	95
4.1.2	Sunna – islámská „Tradice“	95
4.1.3	Modlení	96
4.2	Islámská etika	96
4.2.1	Islámská etika a islámské právo	98
4.3	Stravovací zvyky v islámské kultuře	99
4.4	Komunikační tabu při ošetřování muslimského pacienta ...	100
4.4.1	Verbální komunikace	100
4.4.2	Neverbální komunikace	101
4.4.3	Etika umírání a smrti v islámské kultuře	102
5	Specifika menšin a jejich respektování ve zdravotnictví	106
5.1	Integrace cizinců do české společnosti	106

5.2	Češi očima cizinců	106
5.2.1	Exkurz do statistických údajů	107
5.3	Kulturní hladiny vzájemných vztahů ve zdravotní péči ...	107
5.3.1	Komunikační specifika kultur	108
5.4	Vietnamci	109
5.4.1	Etiketa a komunikace	110
5.4.2	Vietnamská kuchyně	112
5.4.3	Ošetřování nemocného	113
5.4.4	Komunikace při zdravotním vyšetření	113
5.5	Korejci	114
5.6	Ukrajinci	114
5.6.1	Komunikace	116
5.6.2	Ukrajinská kuchyně	116
6	Multikulturní trénink v ošetrovatelství	118
6.1	Implementace multikulturních zkušeností do praxe ...	118
6.2	Multikulturní kompetence v ošetrovatelství	120
6.2.1	Kulturní kompetence	122
6.2.2	Multikulturní kompetence v ošetrovatelství	123
6.2.3	Model kulturní kompetence	125
Závěr	.....	129
Literatura	.....	130
Přílohy	.....	140
Kazuistiky	.....	143
Slovníček pojmů	.....	149
Zkratky	.....	152
Rejstřík	.....	153
Souhrn	.....	159
Summary	.....	160

Úvod

Ošetřování je morální umění a morálka je součástí širšího kulturního kontextu. Ošetřování je kultura. Součástí osobnostní výbavy sestry a každého zdravotníka by měly být multikulturní kompetence, ty jsou benefitem v osobnostní výbavě, který získáme systematickým studiem kultur.¹ Česká republika, jako cílový stát pro některé migrující obyvatelstvo, by měla být připravena na to, že i zde se budou setkávat lidé různého původu, rasy, náboženství, morálky a lidé s odlišnými názory na naplňování smyslu života a ti všichni jsou potencionálními příjemci zdravotní péče. Od všech zdravotníků se očekává, že budou mít morální postoj ke klientům/pacientům, že budou mít morální kompetence. Vyhledávání odborné péče v době nemoci a projevy bolesti mají kulturní rozměr. Většina studií, které se zaměřují na morálku, dochází k závěru, že ji vzdělání příznivě ovlivňuje.² Je proto žádoucí, aby sestry a všichni zdravotníci byli dostatečně vzděláni pro praxi v multikulturním ošetřovatelství.

Sestra, která poskytuje péči klientům z různých kultur, by měla být vybavena patřičnými znalostmi z oblasti multikulturního/transkulturního ošetřovatelství, vnímavostí a pochopením, měla by mít vysokou komunikační kulturu, protože komunikace s nemocnými může pomoci a také ublížit. Sestra by měla mít také širší kulturní znalosti, které uplatní ve své profesi, včetně znalostí např. o kultuře umírání a s tím souvise-

¹ V České republice je problematice multikulturního ošetřovatelství věnována pozornost od roku 2002, kdy Ministerstvo zdravotnictví ČR bylo zadavatelem řešení pro výzkum multikultury v ošetřovatelské péči a pro vytvoření odpovídajících studijních textů. Na výzkumu se tehdy podílela katedra ošetřovatelství tehdejší Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity pod vedením Dagmar Mastiliakové a Ústav ošetřovatelství a porodní asistence Lékařské fakulty Univerzity Palackého pod vedením Lenky Špirudové. Postupně z výzkumu vznikly závěrečné zprávy a publikace v prestižním nakladatelství Grada Publishing a v tematicky zaměřených sbornících a publikacích jak v České republice, tak v zahraničí. Studium multikulturního/transkulturního ošetřovatelství je otevřený nikdy nekončící proces, neboť kultura se vyvíjí v prostoru i čase.

² SLOVÁČKOVÁ, B.; SLOVÁČEK, L. Moral Judgement Competence and Moral Attitudes of Medical Students. *Nursing Ethics*. 2007; 14: 320–328. [Online] [cit. 2012-05-05] Dostupné z URL: <http://nej.sagepub.com/content/14/3/320.abstract>

jíciými kulturními zvyky a rituály. Vzhledem k tomu, že v České republice počet cizinců rok od roku stoupá, je plně žádoucí, aby zdravotníci byli připraveni pro praxi.³

Kulturní pohledy na různé aspekty života se stávají nutností pro současnou i budoucí generaci. Součástí kulturních zvyků, tradice a rituálů jsou komunikační bariéry, komunikační tabu, různost náboženského vyznání, různorodost životních stylů, stravovací návyky, atd. Pro multikulturální ošetřovatelskou a vůbec zdravotnickou péči je dobré znát soubor zásad, které jsou návodem pro myšlení a rozhodování sester a všech zdravotníků poskytujících péči lidem z odlišného kulturního prostředí: pro zdraví, léčbu a pocit pohody jednotlivců, rodin, skupin a institucí je nezbytná humánní péče respektující danou kulturu.

Kultura podstatně ovlivňuje myšlení a chování lidí a proto ji nelze ignorovat ani v kontextu poskytování zdravotnických služeb a ošetřovatelské péče. Je třeba s touto proměnou počítat nejen v oblasti zdravotní politiky, etiky, systémového řešení problematiky péče o pacienty odlišných etnik a kultur ve zdravotnickém zařízení, ale také v procesu poskytování přímé péče (je třeba do léčebných a ošetřovatelských plánů zakomponovat specifické kulturní a sociální problémy pacienta a jeho rodiny).⁴

Kvalita ošetřovatelské péče je založena na uspokojování individuálních potřeb pacientů/klientů, což vyžaduje ošetřovatelský personál, který má odpovídající znalosti a dovednosti. Sestry by měly umět zhodnotit aktuální zdravotní stav a reakce pacienta na neuspokojené potřeby, včetně potřeb souvisejících s odlišnou kulturou, a podle toho průběžně zajišťovat individuální péči.

S nárůstem kulturního vědomí klientů zdravotní péče vyvstalo jako samozřejmost očekávání, že sestry a lékaři jsou morálně a profesně

---

³ Za 4 roky (2005–2009) počet cizinců legálně žijících v České republice se zvýšil o 63 %. Celkem je jich v populaci 4,15 %. Vyplyvá to ze zprávy Českého statistického úřadu, který porovnával data z let 2005 a 2009. Podíl cizinců v Česku je tak jeden z nejvyšších mezi postkomunistickými zeměmi. Mezi lety 2005 a 2009 se zdvojnásobil počet dětí, které se narodily v Česku cizincům. Nejvíce cizinců pochází z Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu. Zatímco k 1. červenci 2005 bylo v České republice evidováno 266 303 cizinců, o 4 roky později jich bylo už 435 034. In: Online Zprávy Hospodářských novin 9. 12. 2010 [Online] [cit. 2011-03-25] Dostupné z URL: <http://domaci.ihned.cz/c1-48529220-do-ceska-miri-stale-vice-cizincu-prichazeji-hlavne-za-praci>

⁴ ŠPIRUDOVÁ, L. et al. Pečujeme o klienty odlišných etnik a kultur. 2004, s. 55.

zavázání přizpůsobit svou péči klientově kultuře. Tento společenský imperativ žádá od zdravotnického personálu znalost různých kultur. Nejde o náhodnou znalost. V určitém prostředí se setkáváme s určitými kulturami, a to v závislosti na migračních proudech. Proto i znalosti kultur se mohou v čase měnit podle toho, jak se mění migrační proudy. Respektování osobní i kulturní diverzity je v dnešní době neodmyslitelnou součástí strategie řízení lidských zdrojů také ve zdravotnictví včetně ošetrovatelství.

Cílem publikace je pomoci sestřám a všem zdravotnickým pracovníkům orientovat se v kulturních odlišnostech etnik žijících v České republice, a to v takových odlišnostech, které mohou ovlivňovat poskytování ošetrovatelské péče v praxi. Pomoci najít způsob, jak pacientům/klientům z jiných kultur lépe porozumět. Publikace je vhodná pro všechny, kteří se zajímají o multikulturu včetně studentů zdravotnických oborů jak nelékařských, tak lékařských. Primární pozornost věnujeme ošetrovatelství.

Paní Sonja Baťová při přebírání čestného doktorátu Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně v květnu 2011 vystihla multikulturu slovy: *„Díky sociálním sítím jsou někdy naše děti mnohem lépe informovány než my samy. Cizí země už pro ně nejsou neznámé. Cestují a jsou vystaveny multikulturním zvykům a tradicím, i když zůstávají doma: jedí pizzu, sushi, jarní závitky a tortilly, zápasí v judu a luští sudoku. Svět se zploštil, a osudy lidí žijících v západních městech nebo indických vesnicích jsou tímto vývojem, nad kterým máme pramalou kontrolu, ovlivněny.“*⁵

Jana Kutnohorská
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

---

⁵ Paní Sonja Baťová obdržela čestný doktorát UTB. [Online] [cit. 2012-08-06] Dostupné z URL: http://web.utb.cz/?id=0_0_23_9&iid=1540&lang=cs&ctype=0

1 Filozofie multikulturalismu ve 21. století

Každý člověk je ovlivněn kulturním prostředím, v němž vyrůstá, pracuje nebo studuje. V průběhu procesu socializace se učíme, co od nás společnost vyžaduje, abychom se stali jejími úspěšnými členy. Během života se stáváme v rámci „stejně“ kultury členy nejrůznějších podskupin (subkultur). Tyto podskupiny mají svá vlastní vnitřní pravidla a zvyky, kterými se odlišují od většinových kulturních norem, a kladou na své členy určité nároky. Každá situace klienta má kulturní, morální, sociální a politické dimenze, které neznamenaají při péči jen etickou povinnost, ale jsou výzvou k úsilí podporovat zdraví v holistickém pojetí, tj. včetně respektování kulturních aspektů. Každá kultura má své pojetí zdraví a nemoci. Každé etnikum mívá své pojetí toho, co považuje za „normální jednání“. Kulturní jevy jako jazyk, umění, historie, spiritualita či příbuzenské vztahy patří k holistickému, celostnímu vnímání člověka.⁶

1.1 Multikulturalita jako historický a reálný fenomén

Integrovaná Evropa má ve svém štítě motto: *In varietate concordia*. – Jednota v různosti. Obsahovou náplní motto je tolerance, respekt k odlišnostem, a to za podmínky, že navzájem uznáváme stejné základní hodnoty. Multikulturalita je fenomén, který je součástí naší kultury, je také součástí globalizace. Ideálem multikulturality je harmonická souhra kultur včetně zvyků, chování, tradic, rituálů, aby příslušníci různých národů, národností žili ve vzájemné toleranci. Všeobecně platí, že nejrychlejší vývoj zaznamenaly civilizace, které byly v kontaktu s odlišnými kulturami, soutěžily s nimi a byly nuceny vůči nim se vymezovat. Kultura, která je v izolaci, stagnuje. Během mezikulturní konfrontace docházelo a dochází k výměně znalostí, poznávání jiných tradic, zvyků, hierarchie hodnot. Každá kultura může „něco“ nabídnout a každá kultura má prostor „něco“ přijmout.

Florence Nightingalová (1820–1910), která povýšila ošetřování na profesi, ve své publikaci *Notes on Nursing* (Kniha o ošetřování nemoc-

⁶ KUTNOHORSKÁ, J.; CICHÁ, M.; GOLDMANN, R. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. 2011, s. 84.

ných) uvádí: „*Zkušenost nás učí, že důležitý ano i rozhodující vliv dobré opatrování na průběh nemoci má.*“⁷ Dále zdůrazňuje, že obavy, nejistota, dlouhé čekání, strach před náhlým překvapením škodí nemocnému víc než jiná námaha. Píše: „*Jako příšery ho pronásledují myšlenky, které znepokojují jeho mysl a způsobují v jeho nitru nejtrapnější city.*“⁸ Doporučuje ošetřovatelkám, aby nemocného takových pocitů zbavily. Slova Nightingalové jsou nadčasová, i když nehovoří o multikulturálním ošetřovatelství, vystihuje jeho podstatu, tj. respekt k důstojnosti každého člověka, aby nemusel prožívat pocity strachu.

Definice

Multikulturalismus je ideál harmonické koexistence odlišných kulturních a etnických skupin v pluralitní společnosti. Multikulturalismus lze definovat jako doktrínu, která tvrdí, že samostatné etnické skupiny mají právo se kulturně lišit od většinové společnosti, stejně jako má většina právo na svou kulturu.⁹

V politické rovině se multikulturalismus prosazuje zdůrazňováním lidských práv a svobod, které nesmí být ohrožovány a deformovány privilegii určitých rasových, etnických nebo náboženských skupin.

Koncept multikulturalismu představuje nový směr pro budoucnost. Multikulturalismus není objevem naší doby. Mnohé společnosti v minulosti byly složeny z několika odlišných komunit a s vlastní diverzitou se vyrovnávaly různými způsoby. Bhikhu Parekh¹⁰ definoval základní rysy, jež jsou v dnešních multikulturálních společnostech unikátní. Multikulturální perspektiva se skládá z kreativní interakce tří základních pohledů: kulturního zakotvení lidské bytosti, nevyhnutelnosti a vhodnosti kulturního pluralismu, pluralistického a multikulturálního založení každé kultury. Společný pocit sounáležitosti, založený na sdílení kulturních,

⁷ NIGHTINGALOVÁ, F. *Kniha o ošetřování nemocných*. Red. Žofie Podlipská, překlad Paulina Králová. Praha: Nakladatel J. Otto, 1874, s. 11.

⁸ tamtéž s. 53.

⁹ ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 2008, s. 337.

¹⁰ **Bhikhu Parekh** (nar. 1935) je politolog, studoval ekonomii v Anglii a působí na Bombajské univerzitě. PAREKH, B. What is multiculturalism? In: [Online] [cit. 2012-09-18] Dostupné z URL: <http://www.india-seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm>

etnických a jiných charakteristik je pro multikulturní společnosti příliš rozmanitý. Bude nezbytné určit vlastní rozpětí „povolené rozmanitosti“. ¹¹ Multikulturalismus je systém přesvědčení a chování, které uznává a respektuje přítomnost všech rozmanitých skupin v organizaci či společenství, oceňuje a váží si jejich společensko-kulturních odlišností a podporuje a umožňuje jejich trvalé podílení se na životě společnosti v rámci inkluzivního kulturního kontextu, díky němuž je ovšem umožněno uplatnění se v rámci organizace společnosti. Multikulturalismus zahrnuje ideály snášenlivosti, práv, uznání a přizpůsobení se za předpokladu, že rozmanitost je ve společnosti chtěná a oceňovaná. ¹²

1.1.1 Historický exkurz

Migrace obyvatelstva je součástí dějin lidské společnosti, je nedílnou součástí každodennosti a je třeba s ní počítat i v budoucnosti. Dřívější Československá a dnes Česká republika jako průmyslové a kulturně vyspělý stát byl a je cílem migrací pro osoby z blízkých i ze vzdálených oblastí a ti jsou součástí multikulturní společnosti.

Československá republika vznikla v roce 1918 jako mnohonárodnostní stát s převahou dvou slovanských národů, Čechů a Slováků a se silnými menšinami, zejména německou, německo-židovskou, polskou, maďarskou, rumunskou a velkým počtem romského obyvatelstva. Zjišťování národnostní situace na území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska bylo vždy trvalou součástí sčítání lidu, domů a bytů. Měnil se ovšem způsob zjišťování i význam zjištěných údajů. Nyní se rozumí národností příslušnost k národu, národnosti nebo etnické menšině. Pro určení není rozhodující mateřská řeč, ani řeč, kterou občan právě užívá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí.

K velkým přesunům obyvatel došlo po 2. světové válce, kdy transfer Němců z poválečného Československa představoval více jak 2,5 milionů osob. Naopak v poválečném období se přistěhovaly tisíce Řeků, přišli re-emigranti z Volyně, Rumunska, Maďarska, ale i ze zámoří. Po roce 1989

---

¹¹ HLADÍKOVÁ, A. Tolerance a multikulturalismus – vztah dvou konceptů. 2004, s. 56.

¹² HLADÍKOVÁ, A. Tolerance a multikulturalismus – vztah dvou konceptů. 2004, s. 57.

se změnil počet cizinců a jejich složení. Společenské změny v zemích, dříve označovaných za socialistické (také tzv. východní blok), přinesly imigraci ze států bývalého SSSR, zejména z Ukrajiny. Válka v Jugoslávii zvýšila přistěhovalectví z Balkánu. Do České republiky se přistěhovaly skupiny osob z Asie (Vietnamu, Mongolska a Číny). Zdravotní a lázeňské péče využívají bohatí Arabové a jiní kulturně odlišní cizinci.

Minoritní národnostní skupiny se soustřeďují obvykle na určité území (popř. v určité městské čtvrti), kde vytvářejí majoritní národnostní skupinu, což bývá podmíněno obvykle historicky. Národnostní menšiny v České republice najdeme jednak ve Slezsku a na severní Moravě (minorita polská) a jednak v celém pohraničí (minorita německá a slovenská). Území polské minority je tradiční a leží při polské hranici. Území německé minority je území, kde původně (do poválečného odsunu) sídlili Němci jako lokální majorita. Území slovenské minority je území silnější koncentrace Slováků v našem státě a souvisí s poválečným doosídlováním českého pohraničí, kterého se zúčastnilo mnoho Slováků často i zahraničního původu (reemigrace). To samozřejmě neznamená, že příslušníky uvedených národnostních menšin nenajdeme na jiném území našeho státu, byť ovšem v daleko menší koncentraci.¹³

Z postkomunistických zemí snad kromě Slovinska má Česká republika jeden z největších podílů cizinců. Na Slovensku tvoří cizinci asi 1 %, v Polsku 0,1 %. V Německu tvoří lidé z jiných zemí asi 9 % obyvatelstva, v Rakousku pak více než 10 %. Zároveň se zdvojnásobil počet dětí, které se narodily cizincům v České republice, z 1518 v roce 2005 na 3104 v roce 2009. Nejvíce potomků se narodilo v České republice Vietnamcům, dále pak Ukrajincům a Slovákům. Statistickí přesto upozornili, že plodnost cizinců je v porovnání s českým obyvatelstvem nízká, většina cizinců totiž do Česka přichází hlavně pracovat. Tomu odpovídá i věková skladba lidí ze zahraničí, věkový průměr se pohybuje kolem 35 let. Osob pod 15 a nad 64 let je minimum. Největší koncentrace cizinců je v Praze, kde tvoří skoro 12 % obyvatelstva (asi 145 000). Následuje Karlovarský kraj, kde je jejich podíl 6,5 %, a Plzeňský kraj s 4,8 %. Například v Mladé Boleslavi, Chebu nebo Karlových Varech

---

¹³ ROUBÍČEK, V. Úvod do demografie. 1997, s. 155.

podíl cizinců přesahuje 8 %. Nejméně cizinců hlásí Moravskoslezský, Zlínský a Olomoucký kraj, mezi 1,5–2 %. Zatímco ve většině krajů převažují mezi cizinci lidé z Ukrajiny, například v Karlovském a Ústeckém kraji je největší podíl Vietnamců, v Olomouckém, Zlínském a Moravskoslezském kraji zase největší podíl Slováků.¹⁴

1.1.2 Etnicita

Etymologie: Etnicita = souhrn vlastností či znaků vymezujících etnikum – je úzce spojena s prvky příslušné kultury.

Etnicita nemá jednoznačnou definici. Užívá se ve společenskovědním kontextu od šedesátých let 20. století. Fenomén etnicity je složitý. Etnicita se týká vztahů mezi skupinami, jejichž členové považují příslušníky jiných skupin za kulturně odlišné. Fenomén etnicity je důležitý pro identitu každého člověka. Názor, že etnicita souvisí s „objektivními kulturními rozdíly“, je běžný. Antropologický výzkum prokázal, že etnicita je nejdůležitější tam, kde jsou si skupiny obyvatel kulturně blízké a přicházejí pravidelně do vzájemného kontaktu. Kulturní odlišnosti v důsledku častějších vzájemných kontaktů a probíhajícího procesu modernizace začínají být v mnoha ohledech méně nápadné, ale zároveň vzrůstá význam etnické identity a etnického uvědomění. Čím podobnější se lidé stávají, tím více lpí na zbývajících odlišnostech. Etnicita nemusí nést konflikt, může se projevovat zcela poklidným způsobem v každodenních situacích, v podobě náboženských kultů či jiných mírumilovných jevů. Projevuje se v okamžiku, kdy v procesu interakce vzrůstá význam kulturních odlišností. Jde tedy o to, co je kulturně relevantní a nikoli o to, které kulturní odlišnosti „se dostávají ke slovu“. Je potřeba ji chápat jako aspekt vztahu a nikoliv jako vlastnost jedince nebo skupiny.¹⁵

Etnicita je vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společenském původu působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu. Je tomu

---

¹⁴ Stav a pohyb obyvatelstva v ČR v roce 2010. SÚS

¹⁵ ERIKSEN, T. H. Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. 2008, s. 316–317.

tak proto, že etnicita – tedy souhrn vlastností či znaků vymezujících etnikum – je úzce spojena s prvky příslušné kultury. Každé etnikum se vyznačuje svou vlastní etnicitou. Pokud má být cílem multikulturálního vzdělávání poznávání a respektování jiných kultur než své vlastní, znamená to poznávat a respektovat jiná etnika – nositele těchto kultur.¹⁶

Etnocentrismus

Etymologie: Etnocentrismus etymologicky z řeckého *ethos* = nárok, etnikum; v latině = střed.¹⁷

Opak kulturního relativismu, tendence poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního společenství.¹⁸ Vlastní kultura se stává úhlem pohledu, z něhož jedinec vnímá a hodnotí odlišné kulturní projevy. Spočívá v přesvědčení, že vlastní kultura je nadřazená všem ostatním, že náš pohled na svět, naše způsoby chování, naše instituce, naše péče jsou jediné správné. My jsme vlastníky univerzální pravdy, všichni ostatní, hodnocení z perspektivy našeho společenství, se mýlí. Určitá míra etnocentrismu je vlastní všem kulturám a společenstvím.¹⁹ Jde o jeden z univerzálně se vyskytujících projevů lidské psychiky a zcela jej eliminovat je prakticky nemožné. Etnocentrismus je zákonitým produktem a zároveň podmínkou socializace a enkulturace, podporuje vnitřní soudržnost sociálních společenství a je mechanismem identifikace jednotlivce se skupinou, k níž přísluší, s jejími hodnotami a normami. Podle intenzity tohoto psychického rysu lze pak rozlišovat etnocentrismus umírněný a agresivní.²⁰

Umírněný etnocentrismus má k projevům odlišných kultur tolerantní vztah a připouští jejich právo na existenci. Agresivní etnocentrismus

¹⁶ PRŮCHA, J. Multikulturální výchova. Teorie, praxe, výzkum. 2001, s. 18.

¹⁷ Pojem etnocentrismus se objevuje na počátku 20. století a charakterizoval ho americký sociolog **W. G. Sumner**.

¹⁸ SOUKUP, V. Přehled antropologických teorií kultury. 2000, s. 201.

¹⁹ Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin. Informace pro učitele. In: [Online] [cit. 2012-04-29] Dostupné z URL: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b01obecnatemata/09.pdf>

²⁰ HRABÁKOVÁ, L. Kulturní relativismus a pluralita kultur jako princip multikulturální výchovy. 2007. In: [Online] [cit. 2012-08-17] Dostupné z URL: <http://www.pdf.cuni.cz/paideia> 3

je zdrojem netolerance a vyvolává konflikty při konfrontaci jedince s projevy odlišných kulturních společenství, vede k odmítání cizích kulturních prvků nebo znesnadňuje jejich přijetí.²¹

Zvláštním případem etnocentrismu se stal evropocentrismus vyznačující se nadřazováním evropsko-americké kultury všem ostatním kulturám.²²

Etnocentrismus může být problémový pouze tehdy, pokud (v případě sestry) lpí na neopodstatněných rigidních stereotypech v péči a neusiluje o poznání a pochopení zvyků jiných kultur. Povědomí o jiných kulturách pomáhá sestře vcítit se do pocitů klientů z odlišných prostředí – pak se nepozastaví nad tím, že někteří klienti vyhledávají zvláštní pochoutky.²³

1.1.3 Základní pojmy související s etnicitou

Etnikum

Etymologie: Pojem „etnikum“ pochází z antické řečtiny, v níž ethnos znamenal „kmen, rasa, národ“.

Teorie o etnické diferenciaci lidstva mají velmi staré kořeny. V současné vědě s pojmem etnikum/etnická skupina (anglicky ethnic group, německy Ethnikum, ethnische Gruppe) se setkáváme především v etnologické, kulturně antropologické a sociologické literatuře.²⁴ Poznání etnické příslušnosti pomůže lépe pochopit potřeby pacienta. Je také užitečné, pokud víme, zda jde o utečence, současného přistěhovalce, či potomka přistěhovalců, žijícího u nás delší dobu.²⁵

Etnické vědomí

Vědomí sounáležitosti s určitou etnickou skupinou na základě společně sdílených objektivních komponentů etnicity nebo rodového pů-

²¹ HRABÁKOVÁ, L. Kulturní relativismus a pluralita kultur jako princip multikulturní výchovy. 2007. In: [Online] [cit. 2012-08-17] Dostupné z URL: <http://www.pedf.cuni.cz/paideia> 3

²² tamtéž

²³ MASTILIAKOVÁ, D. Vymezení pojmu transkulturní ošetrovatelství a jeho dimenze. 2002, s. 21–22.

²⁴ PRŮCHA, J. Multikulturní výchova. Teorie, praxe, výzkum. 2001, s. 19.

²⁵ ŠPIRUDOVÁ, L. et al. Pečujeme o klienty odlišných etnik a kultur. 2004, s. 58.

vodu. Jako forma společenského vědomí je souhrnem názorů na původ, etnický prostor (vlast), historické osudy, postavení, úlohu a povahu vlastního etnika a na jeho místo mezi ostatními etniky. V sociálních vědách se užívá pojem etnická identita, který je však s pojmem etnické vědomí téměř shodný.

Etnická příslušnost

Sounáležitost jednotlivce s etnickým společenstvím na základě objektivních a subjektivních komponentů jeho etnicity. Objektivními komponenty etnicity se rozumí teritorium, jazyk aj., za subjektivní komponenty se považují postoje, zvyklosti nebo hodnotový systém. To, jak se projevuje etnická příslušnost, závisí především na tom, zda je uvědomována a může být ze svobodné vůle jednotlivce proklamována.

Etnická, národní příslušnost je věcí individuální identifikace člověka s určitým společenstvím, nikdo ji nenařizuje, je to výsledek výchovy v rodině, ve škole, v širší společnosti. Nemusí být v souladu s rasou. Lidé v průběhu života mohou svou národní identifikaci změnit v důsledku migrace do jiné země, jejímuž etnickému prostředí se přizpůsobí. Taková akulturace nebo asimilace je přirozeným jevem všech společností. Multikulturní společnost má mechanismy k zachování kulturně-etnické rozmanitosti, avšak procesy kulturně-etnických změn v ní probíhají přirozeně.²⁶

Etnická skupina

Pojem označuje menšinovou skupinu, která je kulturně odlišná od většinové společnosti. Označení sociální skupiny, která žije uvnitř většího kulturního a sociálního celku a vykazuje specifické etnické rysy, mezi důležité patří rasové, jazykové, náboženské, národnostní nebo geografický původ předků aj. Označení etnická skupina však bývá zužováno na náboženské, rasové, národn(ostn)í, kulturní skupiny. Vlastní obsah označení je závislý na pojetí termínu „etnický“. Pod pojmem „etnikum“ se zdůrazňují nikoliv pouze biologické znaky, nýbrž znaky sociokulturní, jako mravy, zvyky, obyčeje, sociální dědictví a vzájemné vztahy mezi

---

²⁶ HERNOVÁ, Š. Cizinci v České republice a otázky integrace a zdravotní péče. 2002, s. 46.